

An informative booklet contained general information about position of children of labour migrants in Ukraine and had for an object acquaintance of parents with basic problems and consequences of labour migration; grant of pin information about specialists (social teachers, psychologists, center of social services for family, children and young people, center of employment, Telephone of "Trust") it is possible to appeal for help to that. An advertisement campaign was realized through local MASS-MEDIA, during realization of paternal collections, district actions, festivals, weeks of family, seminars, training and others like that.

Key words: children of the labour migrants, innovative technologies, correspondences, communications in on-line mode, advertisement campaign.

Отримано 20.04.2015 р.

УДК 331.102.24:37.032:364

Н. І. Голова
nata_golova@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ВИКОНАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Голова Н. І. Професійна компетентність працівників соціальної сфери до виконання соціальних ролей в практичній діяльності. У статті проаналізовано поняття «соціальні ролі» у структурно-функціональній теоретичній орієнтації, проаналізувавши досвід вітчизняних та зарубіжних науковців, та його значення в системі професійної компетентності соціального працівника. Охарактеризовано діяльність працівника соціальної сфери у різних соціальних ролях: посередник, захисник інтересів, духовний наставник, учасник спільної діяльності, соціальний терапевт, експерт. З'ясовано психологічні критерії професійної придатності до їх виконання. Обґрунтовано структуровану ієрархію, що допомагає у визначенні соціальних ролей. Визначені особистісні якості соціального працівника, що являють собою характеристику професійності фахівця. Зокрема його професійна компетентність розглядається з позиції педагогічних вмінь: комунікативні, організаторські, аналітичні, педагогічні, вміння до саморегуляції. Визначаються професійні знання соціального працівника,

як структурована ієрархія, що допомагає у визначені соціальних ролей. Досліджуються різноманітні підходи до вивчення професійної діяльності, соціального працівника, а також рівні та критерії: теоретичні знання, практичні вміння та навички; вміння соціального працівника вибрати соціальну роль згідно з індивідуально-психологічними особливостями клієнта та його соціальними налаштуваннями; рольова варіативність; динаміка оволодіння соціальними ролями; гармонійність виконання соціальної ролі; вміння запобігати рольовим і міжрольовим конфліктам та вміння їх вирішувати, якщо вони виникли; глибина виконання ролі, рівень її інтерналізації; рольова гнучкість; ступінь самореалізації особистості на основі виконання соціальної ролі.

Ключові слова: компетентність, соціальні ролі, соціальна сфера, соціальний працівник, цінності, соціалізація, індивід, клієнт, комунікативність, саморегуляція, ієрархія, особистість, соціальний терапевт.

Голова Н. И. Профессиональная компетентность работников социальной сферы к выполнению социальных ролей в практической деятельности. В статье проанализированы понятия «социальные роли» в структурно-функциональной теоретической ориентации, проанализирован опыт отечественных и зарубежных ученых, и его значение в системе профессиональной компетентности социального работника. Охарактеризована деятельность работника социальной сферы в различных социальных ролях: посредник, защитник интересов, духовный наставник, участник совместной деятельности, социальный терапевт, эксперт. Выяснено психологические критерии профессиональной пригодности к их выполнению. Обоснованно структурированную иерархию, что помогает в определении социальных ролей. Определены личностные качества социального работника, которые представляют собой характеристику профессионализма специалиста. В частности его профессиональная компетентность рассматривается с позиции педагогических умений: коммуникативные, организаторские, аналитические, педагогические, способность к саморегуляции. Определяются профессиональные знания социального работника, как структурированная иерархия, помогает в определении социальных ролей. Исследуются различные подходы к изучению профессиональной деятельности, социального работника, а также уровни и критерии: теоретические знания, практические умения и навыки; умение социального работника выбрать социальную роль согласно индивидуально-психологическими особенностями клиента и его социальными настройками; ролевая вариативность; динамика овладения

социальными ролями; гармоничность выполнения социальной роли; умение предотвращать ролевые и не ролевые конфликты и умение их решать, если они возникли; глубина исполнения роли, уровень ее интернационализации; ролевая гибкость; степень самореализации личности на основе выполнения социальной роли.

Ключевые слова: компетентность, социальные роли, социальная сфера, социальный работник, ценности, социализация, индивид, клиент, коммуникативность, саморегуляция, иерархия, личность, социальный терапевт.

Актуальність проблеми дослідження. Протягом останніх років динамічно і в той же час суперечливо розвивається соціальна робота, як вид професійної діяльності, що одночасно є спеціальністю в системі вищої освіти. Соціальна робота являється складною, емоційно навантаженою діяльністю, яка потребує до особистості фахівця особливих вимог: об'єктивності, індивідуального та інноваційного підходу через виконання соціальних ролей на практиці. Професійне становлення фахівця соціальної сфери залежить як від особистісних характеристик, якостей, світоглядної сфери і життєвої позиції, так і факторів професійного характеру: теоретичні знання, практичні вміння та навички. Розвиток соціальної роботи в нашій країні з усією очевидністю показав необхідність професіоналізації цієї гуманної практики, що в свою чергу, вимагає підвищеної уваги до формування професійної компетентності соціального працівника, успішного виконання соціальних ролей у своїй діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійного становлення і компетентності фахівця соціальної сфери широко обговорюється у науково-професійній літературі. Методологічні й теоретичні аспекти розвитку професійної компетентності розглянуті в роботах С. Харченко, В. Докучаєвої, Н. Краснової, Н. Ларіонової, Д. Разіної, Е. Зеєра, А. Маркової та інших авторів. У соціальних науках пояснення взаємодії особистості і суспільства переважно здійснюється на підходах рольової теорії особистості (Р.Лінтон, Р.Мертон, Дж. Мід, Т.Парсонс та інші). Проблема оволодіння індивідами соціальними ролями розглядається у працях І.Кона, І.Мартинюка, Н.Соболевої, П.Смирнова, Ю.Платонова. На провідну ознаку соціальної компетентності- продуктивно виконувати різні соціальні ролі - вказують Н.Білоцерківець, С.Краснокутська, В.Цветков [4, с. 87]. Рольова компетентність як якісний показник оволодіння особистістю соціальними ролями ґрунтовно досліджується П.Горностаєм. Актуальність нашого дослідження обумовлена особливостями розвитку інституту соціальної

роботи в нашій країні, який характеризується розмитими межами професійної компетентності, не визначеними функціями, не обґрунтованими напрямками діяльності соціального працівника. Метою даної статті є аналіз та характеристика професійної компетентності працівників соціальної сфери до виконання соціальних ролей в практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У структурно-функціональній теоретичній орієнтації роль трактується як складне діяння: по-перше, це активність індивіда, спрямована на досягнення певної мети, тобто цілеспрямована орієнтація; по-друге, роль пропонує засоби для адекватної реакції на ситуацію, що складається, тобто виконує адаптивну функцію; по-третє, роль інтегрує зусилля принаймні двох індивідів у єдине ціле, сприяючи встановленню порядку; по-четверте, роль виконується в межах інституціоналізованої системи цінностей, контролюється та спрямовується нею. Соціальна роль трактується і як соціальна функція особистості, що відповідає прийнятим уявленням людей залежно від їхнього статусу чи позиції в суспільстві, в системі міжособистісних взаємин [4, с. 83].

П.Смирнов визначає роль як спеціалізований вид соціальної діяльності і характеризує її як сукупність цінностей, майстерності (здібностей, знань, вмінь, навичок), повноважень (прав і обов'язків). "Будь-яку роль можна описати, якщо визначити цінності, в ім'я яких вона виконується, з'ясувати необхідний рівень майстерності і виявити заданий суспільством об'єм повноважень, що дозволяють здійснити цю роль... Залежно від професійної компетентності та засвоєння їх компонентів, майстерно виконуються соціальні ролі і формується особистість як соціальний індивід" [4, с. 82-88]. Проаналізувавши наукову та методичну літературу, можна стверджувати, що виконання соціальних ролей в практичній діяльності працівника соціальної сфери залежить від його досвіду, майстерності та професійної компетентності.

У наукових дослідженнях під професійною компетентністю педагога розуміється: "психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально" (А.К. Маркова); "форма виконання суб'єктом педагогічної діяльності, яка обумовлена глибоким знанням властивостей перетворюваних предметів праці, вільним володінням знаряддями виробництва, відповідністю характеру виконуваних робіт професійно важливим якостям вихователя» (Є.М. Павлютенков); "рівень власне професійної освіти" (Б.С. Гершунський) та ін.. [1, с. 23].

Соціальні ролі у професійній соціальній діяльності є досить різноманітними і залежать від стилю, рівня, досвіду діяльності фахівця (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Діяльність працівника соціальної сфери
у різних соціальних ролях**

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ	ДІЯЛЬНІСТЬ
Посередник	Проміжна ланка між особистістю та соціальними службами
Захисник інтересів	Захист законних прав особистості
Учасник спільної діяльності	Спонування людини до дії, соціальної ініціативи, розвиток здатності самому вирішувати свої проблеми
Духовний наставник	Соціальний патронаж, турбота про формування моральних, загальнолюдських цінностей в соціумі
Соціальний терапевт	Сприяння особистості у контактах зі спеціалістами відповідного профілю, допомога у розв'язанні конфліктних ситуацій
Експерт	Відстоювання прав клієнта, визначення методів можливого компетентного втручання у розв'язання його проблем

Професійні знання соціального працівника можна представити як певну структуровану ієрархію, яка допомагає у визначенні соціальних ролей у кожній конкретній ситуації в роботі із клієнтом, а саме:

Теоретико-методологічні знання: комплексне знання про людину як біопсихологічну істоту; знання закономірностей взаємодії особистості і суспільства, соціальної поведінки і формування особистості; знання закономірностей виховання, навчання розвитку особистості на всіх стадіях онтогенезу, вплив середовища на процес соціалізації особистості.

Методичні: знання основ методики, форм, методів, технологій соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями населення, у різних сферах мікросередовища, у різних соціальних інститутах; знання практичних основ прогнозування, проектування, моделювання соціальної діяльності.

Прикладні: знання способів, прийомів, видів соціальної допомоги дітям, сім'ям з особливими потребами; знання освітньо-виховних, оздоровчих, культурно-дозвіллевих форм соціально-педагогічної діяльності [3, с. 112-117].

Для виконання соціальних ролей важливим також є професійні вміння соціального працівника – це здатність спеціаліста

застосувати отримані професійні знання у практиці своєї діяльності. Ці професійні знання можна охарактеризувати за таким переліком: гностичні; проектувальні; конструктивні; організаторські; комунікативні; оціночні; рефлексивні [2, с. 84-85].

Особистісні якості соціального працівника являють собою комплекс характеристик особистості фахівця, які стають підґрунтям його професійної компетентності, до виконання соціальних ролей а саме:

1. Здатність до творчості, артистичність, натхнення. Соціально-консультативна діяльність соціального працівника потребуватиме цих якостей, сформованих на достатньо високому рівні. Творчості у соціальній діяльності навчитися практично неможливо, однак кожна людина може розвинути у собі такі якості.

2. Емпатійність. Це почуття дає можливість створити єднання особистостей, коли соціальний працівник проникає у переживання, почуття вихованця і бажає розділити з ним ці відчуття, чуттєво ототожнюючись з клієнтом. Спеціалісту така якість є необхідною, оскільки за допомогою емпатії можливо пізнати причини страждань чи суперечностей у житті вихованця.

3. Душевне тепло. Воно супроводжується виявом поваги, інтересу та уваги до проблем клієнта і бажання допомогти у їх вирішенні. Душевне тепло дає можливість соціальному працівнику виявити рівень розуміння, глибини переживань вихованця.

4. Щирість. Ця якість тісно пов'язана з емпатією, яку неможливо виявити без щирості. Якщо клієнт не буде відчувати щирої зацікавленості з боку соціального працівника, останньому буде складно вирішити його проблеми.

5. Ініціативність. Вона є ще одним чинником результативності соціальної діяльності. Соціальний працівник має справу з процесом змін у житті клієнта, тому неможливо постійно слідувати рекомендаціям та інструкціям. Характерними ознаками ініціативності є поєднання знання предмета діяльності з оригінальними підходами до вирішення проблем.

6. Гнучкість і наполегливість. Гнучкість – характерна риса професійної соціальної діяльності, необхідна для досягнення очікуваних змін.

7. Здоровий глузд. Природа дій щодо надання допомоги особистості, кожна з яких є унікальною і неповторною, вимагає вияву цієї особистісної якості на кожному етапі: оцінювання ситуації, обмірковування варіантів виходу, виконання ролей, прогнозування наслідків тощо. Розвинений здоровий глузд впливає на формування професійної зрілості соціального працівника [3, с. 115-117].

Можна стверджувати, що для виконання соціальних ролей у професії соціального працівника поєднуються як особистісні, так і

професійні характеристики, причому це поєднання може відбуватися на таких рівнях: соціально-педагогічна діяльність не є значущою для педагога, він виконує її формально-рольовим чином; соціально-педагогічна діяльність – один з особистісних компонентів педагога наряду з іншими, не менш важливими; соціально-педагогічна діяльність – провідний, пріоритетний зміст життя.

Соціальна роль має подібність до акторської. Відповідно до вимог конкретної ролі, соціальний працівник діє за певним сценарієм, розробленим суспільною практикою, так само і актор діє відповідно до сценарію п'єси.

Основними для особистості у сучасному суспільстві є такі ролі: сімейно-побутові, професійні і громадсько-політичні (сім'янин, працівник, громадянин). Суспільство зацікавлене в тому, щоб люди своєчасно опановували, вміло виконували і збагачували соціальні ролі згідно з вимогами життя, тобто здійснювали процес інтерналізації ролей. "Інтерналізована роль – це внутрішнє визначення свого соціального становища і ставлення до цього становища та обов'язків як його наслідку" [3, с. 112]. Інтерналізація – процес, що означає перехід змісту ролі, її вимог у внутрішній світ особистості; завдяки їх своєчасному засвоєнню та успішному виконанню членами суспільства стає можливим нормальне функціонування суспільного організму [1, с. 29]. Ступінь впливу ролі на особистість залежить від того, яку цінність вона представляє для людини, наскільки особистість ідентифікує себе з роллю. І.Кон вказує, що процес формування особистості означає її вживання у різноманітні соціальні ролі та утворення своєї рольової системи, в якій людина ідентифікує себе з різноманітними ролями [1, с. 23-25].

Засвоєння соціальних ролей безпосередньо пов'язане з процесом соціалізації, тобто механізмом, що забезпечує відтворення суспільства на досягнутому рівні культури. Соціалізація як процес навчання загальноприйнятими способами і методами дій та взаємодій є найважливішим процесом навчання рольової поведінки, у результаті чого індивід стає частиною суспільства [5, с. 67-68]. Тому висловлюємо думку, що основою соціальної компетентності як якісного показника рівня соціалізації особистості є її рольова компетентність.

Питання рольової компетентності у психології ґрунтовно досліджується П.Горностаєм. Ним визначено рольову компетентність як здатність особистості розв'язувати життєві проблеми, пов'язані з рольовою поведінкою, з функціонуванням життєвих ролей [2, с. 84]. У структуру рольової компетентності дослідник включає наступне: рольову варіативність, тобто різноманітність репертуару ролей особистості, багатство її рольової поведінки; рольову гнучкість як уміння легко переходити від однієї ролі до іншої (багато хто не може пристосуватися до нових соціальних ролей, зупиняється на окремих ролях); рольову

глибину, тобто розвиненість глибинної структури ролей, рольове переживання, що є показником включеності ролі в життя людини; здатність до рольової децентрації та прийняття ролі інших [1, с. 48].

На думку П.Горностая, чим багатшою є система життєвих ролей людини, тим багатограннішим буде її соціальне обличчя, багатограннішою взаємодія з різноманітними соціальними ситуаціями, до яких вона може краще адаптуватися. І чим вища рольова компетентність людини, тим багатограннішим є її функціонування, і тим більше у неї можливостей для творчої самореалізації.

Висновки. Проблема професійної компетентності працівників соціальної сфери до виконання соціальних ролей в практичній діяльності є однією з пріоритетних у сучасній соціально – педагогічній практиці. Надзвичайно важливими є ефективно засвоєння соціальних ролей працівниками соціальної сфери. Цю сформованість визначають такі основні критерії: теоретичні знання, практичні вміння та навички; вміння соціального працівника вибрати соціальну роль згідно з індивідуально-психологічними особливостями клієнта та його соціальними налаштуваннями; рольова варіативність; динаміка оволодіння соціальними ролями; гармонійність виконання соціальної ролі; вміння запобігати рольовим і міжрольовим конфліктам та вміння їх вирішувати, якщо вони виникли. Формування у соціальних працівників соціальної компетентності за допомогою ґрунтовного і творчого засвоєння соціальних ролей сприятиме більш гармонійному функціонуванню його в діяльності, в якому і окрема особистість зможе досягти, що найповнішої самореалізації.

Список використаних джерел

1. Бороздина Л. В. Тестовый материал для лабораторных занятий. В разделе: “Потребности, мотивы, эмоции” курс общей психологии: [методическое пособие] / Л. В. Бороздина. – М. , 1994. – С. 23–48.
- 2.Макрицкий М. В. Категория “педагогическая культура” и ее концептуально-понятийный анализ [Текст] / М. В. Макрицкий // Ученые записки. Общественные и гуманитарные науки. Педагогика. – Т. 2. – 2003. – С. 84–85.
3. Максимова Е. Ю. Формирование профессионально значимых качеств у будущих социальных педагогов : дисс. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Елена Юрьевна Максимова. – Казань, 1999. – С. 112–117.
- 4.Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя [Текст] / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82–88.
5. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека: [учебное пособие] / В. Д. Шадриков. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Издательская корпорация “Логос”, 1996. – С. 67–72.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Borozdina L. V. Testovyy material dlja laboratornyh zanjatij. V razdele: "Potrebnosti, motivy, jemocii" kurs obshhej psihologii: [metodicheskoe posobie] / L. V. Borozdina. – M. , 1994. – S. 23–48.
2. Makrickij M. V. Kategorija "pedagogicheskaja kul'tura" i ee konceptual'no-ponjatijnyj analiz [Tekst] / M. V. Makrickij // Uchenye zapiski. Obshhestvennye i gumanitarnye nauki. Pedagogika. – T. 2. – 2003. – S. 84–85.
3. Maksimova E. Ju. Formirovanie professional'no znachimyh kachestv u budushhih social'nyh pedagogov : diss. ...kand. ped. nauk : 13.00.01 / Elena Jur'evna Maksimova. – Kazan', 1999. – S. 112–117.
4. Markova A. K. Psihologicheskij analiz professional'noj kompetentnosti uchitelja [Tekst] / A. K. Markova // Sovetskaja pedagogika. – 1990. – № 8. – S. 82–88.
5. Shadrikov V. D. Psihologija dejatel'nosti i sposobnosti cheloveka: [uchebnoe posobie] / V. D. Shadrikov. – [2-eizd., pererab. i dop.]. – M.: Izdatel'skaja korporacija "Logos", 1996. – S. 67–72.

Golova N. I. The professional competence of workers of social sphere is to implementation of social roles in practical activity. This paper examines the concept of "social role" in the structural and functional theoretical orientation, analyzing the experience of domestic and foreign scholars, and its importance in the professional competence of social worker. The characteristic activities of the social sphere in different social roles: broker, agent of spiritual mentor, a member of the joint activities, social therapist expert. It was found psychological criteria of professional competence for execution. Grounded structured hierarchy that helps in certain social roles. Defined as a social worker personality that are characteristic of professional specialist. In particular, his professional competence is considered from the standpoint of pedagogical skills: communication, organizational, analytical, educational, ability to self-regulation. Identify professional knowledge of the social worker as a structured hierarchy that helps in certain social roles. Explores different approaches to the study of professional, social worker, as well as levels and criteria of theoretical knowledge, practical skills; the ability to choose a social worker social role according to individual psychological characteristics of the client and his social settings; Role variability; mastering the dynamics of social roles; harmony perform social roles; ability to prevent and role-mizhrolovym conflict and the ability to solve them if they arise; depth the role, level of internalization; Role flexibility; degree of self-identity based on performance of social roles.

Key words: competence, social roles, social services, social worker, values, socialization, individual, client, communication, self-control, hierarchy, personality, social therapist.

Отримано 20.04.2015 р.